

TUR237 TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZCÜK TÜRLERİ

(11. HAFTA)

5. İLGEÇLER (Alm. *partikel, nachstellung*; Fr. *postposition, particule*; İng. *postposition, partide*; Osm. *edat*)

Semantik Açıdan İlgeçler

Türkçe Sözlük'te, "Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç".

Zeynep Korkmaz'a göre, *"Yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak, ad ve ad soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli bağımsız kelime".*

Muharrem Ergin'e göre, *"Manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir".*

Doğan Aksan'a göre, *"Anlam ve görevleri daha çok, tümce içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan öğelere ilgeç denir".*

Berke Vardar'a göre, *"Çeşitli dillerde, önünde yer aldığı ya da ardından geldiği birimle başka bir birim ya da tümcenin geri kalan bölümü arasında ilgi kurmaya yarayan, anlamı, aynı bağlamdaki öbür birimlerle belirginleşen işlevsel biçimbirim".*

İlgeç konusu bugüne kadar çeşitli dil bilgisi kitaplarında değişik görüşler ve tutumlarla ele alınmıştır. Deny, Kononov, Grönbech, Hacıeminoğlu ve Ergin "edat" terimini Arap gramerciliğinin etkisiyle bağlaçlar ve ünlemleri içine alacak şekilde geniş kapsamlı değerlendirirken; Korkmaz, Banguoğlu, Hengirmen, Atabay, Kutluk ve Özel gibi araştırmacılar ilgeci geniş kapsamlı değerlendirmemiş, başka kategorilere ait olan sözcükleri edat kavramı içine dâhil etmeyerek yalnızca kendinden önceki sözcüğe bağlı olan birimleri ilgeç olarak ele almışlardır.

Tümcede benzerlik, karşılaştırma, zaman, yön-mesafe, amaç ve sebep gibi anlamlar kazanırlar. Türkçede başlıca edatlar şunlardır: *başka, ileri, değin, denli, dek, dolayı, gibi, göre, ile, kadar, üzere, tek, yalnız, ziyade vs.*

Hacıeminoğlu, edatları yapı, menşe ve mahiyet bakımından beşe ayırmaktadır: fiilden türeyenler (*göre, öte, isterse, varsın vs.*), isimden türeyenler (*içre, sonra, taşra, gibi vs.*), yapısı ve menşei bilinmeyenler (*ara, adın, ok, vs.*), taklidi söz mahiyetinde olanlar (*ah, ay, vah, ya vs.*) ve yabancı asıllı olanlar (*eğer, meğer, lakin, madem ki, hatta vs.*) Daha sonra edatları da kendi içinde çekim edatları, bağlama edatları, kuvvetlendirme veya pekiştirme edatları, karşılaştırma ve denkleştirme edatları, soru edatları, çağırma edatları, ünlem edatları, cevap edatları, gösterme edatları ve tekerrür edatları olmak üzere sınıflandırmıştır (Hacıeminoğlu: 1992).

Muharrem Ergin, edatları gramer vazifeli kelimeler olarak değerlendirir ve edat ortak başlığı altında:

1. *Bağlama Edatları*. 2. *Ünlem Edatları*. 3. *Son Çekim Edatları* olmak üzere üçe ayırır. Ergin, bu grupları da kendi içinde alt başlıklara ayırır (Ergin, 2009: 350).

Tahsin Banguoğlu, gramerinde edat terimi yerine “takı” sözcüğünü kullanarak yapısına göre takıları: kök olan takılar, isimden türeme takılar, fiilden türeme takılar, yer-yön adlarından takılar şeklinde sınıflandırır (Banguoğlu, 1990: 389).

Korkmaz ise, Edatlar başlığı altında edatları şöyle sınıflandırmıştır:

a. Yapı ve Kökenleri Bakımından Edatlar

1. Türkçe Kökenli Edatlar (ad ve fiil kökenli edatlar) (*sonra, için, gibi, önce, bakımından, ötürü, ilişkin, aşırı...*)

2. Yabancı Kökenli Edatlar (*beraber, ait, ibaret, nazaran, rağmen, suretle, takdirde...*)

b. Kullanılış Biçimleri Bakımından Edatlar

1. Yalın Durum İsteyen Edatlar (*için, aşırı, ile, nispette, suretle...*)

2. İlgi Durumu İsteyen Edatlar (*gibi, için, ile...*)

3. Yönelme Durumu İsteyen Edatlar (*ait, bakarak, dek, değin, rağmen, karşın, ilişkin, kadar...*)

4. Çıkma Durumu İsteyen Edatlar (*başka, beri, dolayı, itibaren, bundan böyle...*)

c. **Görevleri Bakımından Edatlar:** Aitlik, ilgi, benzerlik, eşitlik, miktar, derece, uygunluk, sebep, öncelik gibi ilişki kuran edatlardır (Korkmaz, 2014: 1052).

Morfolojik Açısından İlgeçler

İlgeçler, çekimlenemeyen tek başına tümce ögesi olamayan sözcük türüdür. Ancak adlar ve adlarla durum ve çekim eki alıp çekimlenerek tümcede ilgeç öbeği kurabilmektedirler. Ek alma noktasında ise adlar ve adiller arasında farklar vardır. Adlar, tamlayan durum eki alamazken adillardan yalnızca üçüncü çoğul kişi olan *onlar* adlı yalın biçimde ilgeçlerle öbek kurabilmektedir (Sebzecioğlu, 2016: 353).

Lewis, Türkçede ilgeçleri, birincil ve ikincil ilgeçler olarak ikiye ayırmaktadır. *Birincil ilgeçler*, nesnelere durum eki atayan gerçek ilgeçlerdir; *ikincil ilgeçler* ise ad kökenli olan ve adın durumlarını alan ama ilgeç gibi davranan sözcüklerdir (2000: 83-92).

- için, gibi, ile, -A göre, -A doğru, -A karşı, -A kadar, -DAn sonra, -DAn dolayı, -DAn beri, -DAn itibaren ... (*birincil ilgeçler*)
- Ad + arasında, karşısında, altında, üstüne, dışında, içinde, yüzünden ... (*ikincil ilgeçler*)

Sentaks Açısından İlgeçler

Genellikle adlar veya ad öbekleriyle birlikte kullanılan tek başına kullanılmayan ilgeç öbeğinin başı olarak tümlecine çeşitli roller (*hedef, konu, kaynak, yararlanıcı...*) yükleyebilen sözlüksel kategorilerdir (Uzun, 2000: 103). Ad öbeğinden sonra gelmek zorundadır. Diğer türlü dil bilgisi dışı tümce ortaya çıkar.

Gamze gibi insanlara karşı hep güler yüzlü ve anlayışlı olmalıyız.

**Gibi Gamze* insanlara karşı hep güler yüzlü ve anlayışlı olmalıyız.

Savaş, İngilizce sınavı *için* çok çalıştı.

**Savaş*, İngilizce *için* sınavı çok çalıştı.

İlgeç Öbekleri, derecelendirme belirteçleri (*tam, çok, pek çok vs.*) tarafından nitelenebilir (Yavuz vd. 2000:151):

- [Tam bana göre] bir kız.

Tümce içerisinde birçok konumu vardır (Yavuz vd. 2000:152). Çoğunlukla da EÖ niteleyicisi olarak işlev görmektedir. Bu özelliklerinden dolayı da belirteçlere çok yakındır (Özsoy vd. 2011:163).

- Defterini [sıranın üstüne] bıraktım. (Eylem Niteleyicisi)
- Kardeşim de [benim gibi]dir. (Yüklemcil)
- [Annem gibi] güzel yemekler yapardı. (Sıfat Niteleyicisi)
- [Bana göre] hızlı değildi. (Belirteç Niteleyicisi)

